

Wspomnienia wojenne 1939-1945 księży diecezji częstochowskiej. Opracowali: ks. Jacek Kapuściński i ks. Jan Związek, Biblioteka Niedzieli 292, Częstochowa 2012, ss. 358.

Działalność pisarska duchowieństwa stanowi z perspektywy czasu interesujące źródło historyczne, tym bardziej, gdy księża ci są autorami wspomnień, pamiętników czy dzienników. Literatura faktu jest o tyle cenna, że bez żadnych złudzeń i pozorów zaznajamia czytelnika z realiami obyczajowymi poszczególnych epok. Okres drugiej wojny światowej (1939-1945) pod tym względem wykreował nad wyraz złożoną scenę, w ramach której toczyły się różnorakie losy wielu istnień ludzkich. Z jednej strony wydaje się, że minęło od tego czasu zbyt wiele lat, z drugiej zaś strony jakby ta rzeczywistość działa się niedawno. Wystarczy tylko wspomnieć żyjących obecnie świadków, którzy wciąż wspominają trudy i cierpienia okupacyjne. Dla przykładu, kilkanaście lat temu w jednej z parafii, położonej na terenie archidiecezji częstochowskiej, miejscowi duszpasterze zorganizowali spotkanie młodzieży z osobami pamiętającymi drugą wojnę światową. Ich wspomnienia dały dużo do myślenia młodemu pokoleniu Polaków. Swoimi relacjami potrafilo oni w zdumiewający sposób zaciekawić zebranych, porwać za sobą, ukazując atmosferę tamtych dni, pełnych zwątpienia, a zarazem męstwa. Niestety, pokolenie to już odchodzi. Dobrze zatem, że niektórzy z nich pozostawili po sobie wspomnienia w formie pisanej.

Wśród grona tychże świadków należy wyróżnić księży, wobec których polityka okupanta była bezwzględna. Tym bardziej należy spojrzeć na nich z dużym szacunkiem, ponieważ nie tylko dążyli oni do jak najszybszego zapomnienia tych chwil, ale utrwalili je na papierze. Recenzowana książka to owoc żmudnych poszukiwań tego typu wspomnień w zasobie Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej. Dobrze się stało, że wspomnienia te znalazły się w rękach ks. prof. dra hab. Jana Związka i ks. dra Jacka Kapuścińskiego, którzy, ubogacając teksty właściwą notą edytorską, postarali się o ich wydanie drukiem. Autorzy owych niezwykłych relacji należeli do duchowieństwa diecezji częstochowskiej. Byli nimi: ks. Jan Brodziński, ks. Aleksander R. Konopka, ks. Józef Kubica, ks. Antoni Mietliński, ks. Maciej Namysło, ks. Serafin Opałka i ks. Józef Pruchnicki. Spisane przez nich wspomnienia prezentują szczególnie interesujący aspekt dramatów i zwycięstw polskiego społeczeństwa wobec silniejszego okupanta niemieckiego. Warto dodać, że w miarę upływu czasu wartość takich wspomnień nieustannie wzrasta i stają się one wyjątkowo cennym źródłem historycznym okresu drugiej wojny światowej.

Generalnie zestawione wspomnienia wojenne księży diecezji częstochowskiej można podzielić na trzy charakterystyczne typy. Pierwszy dotyczy pobytu duchowieństwa w obozach koncentracyjnych, w tym szczególnie w Auschwitz i Dachau. Świadectwa tego rodzaju zostawiło czterech księży: J. Brodziński, A. Konopka, J. Mietliński i M. Namysło. Na temat obozów koncentracyjnych napisano mnóstwo literatury naukowej i literatury pięknej, a także nakręcono ogromną ilość filmów dokumentalnych i fabularnych. Do całego tego dorobku swoje własne doświadczenia

dodają również wymieni duchowni. Lektura opisanych przez nich przeżyć ukazuje dramat człowieka, duchownego, który wzmagał się ze swoimi słabościami, a jednocześnie budował się postawą innych. Dla przykładu ks. J. Brodziński napisał, że nigdy w życiu tyle nie spowiadał, ile w obozie w Dachau (s. 51). Z kolei odważna i ofiarna postawa księży wobec epidemii tyfusu spowodowała w Dachau wzrost ich moralnej pozycji (s. 57). Publikacja ta jest pełna tego typu świadectw, które – wobec szalejącego dziś uznawania okupacyjnych polskich win i nieustannego bicia się w piersi – ukazują niejednokrotnie piękno pozytywnych postaw moralnych, przedstawiając tym samym zgoła odmienny obraz tamtejszej rzeczywistości. Na uwagę zasługują także relacje o życiu religijnym w obozach niemieckich, autorstwa ks. J. Brodzińskiego i ks. J. Mietlińskiego. Czytając *Wspomnienia*, raz po raz dało się odczuć pogardliwy i nonszalancki stosunek hitlerowców względem więźniów obozowych. Ta zależność od okupanta następnie przeradzała się w różnorodne formy prześladowań polskich księży, którzy później w przejmujący sposób je opisywali jako świadectwo ludzkiej słabości. Tak m.in. ucierpiał ks. M. Namysło. Przeżycia obozowe tam nim wstrząsnęły, że nie mógł nawet ich opisać. Uczynił to dopiero kolega seminaryjny ks. Stanisław Ufniarski. W podobnym tonie zobrazował życie obozowe ks. A. Konopka.

Drugi typ zamieszczonych wspomnień to dzieła dwóch księży, którzy pozostali na terenie diecezji i pracowali duszpastersko. Jednym z nich był ks. J. Kubica, opisujący swoją pracę w powiecie wieluńskim. Obszar powierzony jego pasterskiej pieczy obejmował ogromne terytorium z siedzibą w Rudzie koło Wielunia. Warte podkreślenia wydają się być w tym przypadku opisy licznych trudów posługi duszpasterskiej, sprawowanej z jednej strony pod szczegółową kontrolą władz niemieckich, a z drugiej strony wśród nieufnej miejscowej ludności. Nie był on sam w tej działalności. Wspomagał go ks. J. Pruchnicki, którego wspomnienia zawierają m.in. anegdoty, ukazujące naiwny heroizm ludności, graniczący z bezradnością oraz zabobonność niektórych okupantów.

Trzeci zaś typ stanowią wspomnienia księży, którzy obok duszpasterstwa prowadzili działalność partyzancką. Opis takiego życia pozostawił ks. S. Opałko, będący wikariuszem w parafii Żarki. Należąc do AK, współpracował z pewnym Słoweńcem ps. Basil, komendantem żandarmerii, pozostającym w służbie u Niemców, lecz jednocześnie wspierającym Polaków. To interesujący wątek, zwłaszcza w porównaniu z działalnością Juliusa Schuberta, Niemca – kata Żarek, zwanego powszechnie wśród Polaków Krwawym Julkiem. Wspomnienia te zawierają ponadto refleksje na temat ludzkiej zyczliwości, lecz przede wszystkim jej braku. Znajdują się tutaj również opisy prób niegodziwego wykorzystania wojennych okoliczności przez środowiska przestępcze.

Całość *Wspomnień* uzupełniają dodatkowe opracowania, których autorami są redaktorzy książki. Ks. J. Kapuściński jest dyrektorem Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, zaś ks. J. Związek to wybitny historyk o uznanym autorytecie i ogromnym dorobku naukowym. Nic więc dziwnego, że współpraca tych naukowców przyniosła w rezultacie takie, a nie inne dzieło. Rozpoczyna się ono *Wstępem* pióra ks. J. Kapuścińskiego, w którym przybliży on historię badań nad

wspomnieniami wojennymi oraz uzasadnia przyjętą w pracy metodologię. Godne uwagi jest to, że przy opracowaniu książki korzystano niejednokrotnie z relacji żyjących obecnie świadków opisywanych wydarzeń oraz posłużono się bogatymi osiągnięciami historiografii regionalnej. Z kolei opracowanie *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)* autorstwa ks. prof. J. Związka przybliżyła tło zagadnienia, zwłaszcza warunki polityczno-społeczne, panujące w Generalnym Gubernatorstwie, na Górnym Śląsku i w Kraju Warty. Były to tereny niewątpliwie związane z diecezją częstochowską, zatem w kontekście prezentowanych wspomnień wojennych odsłoniły wyjątkową arenę, na której toczyły się dramatyczne losy opisywanych bohaterów. Każde ze wspomnień następnie zostało poprzedzone *Wprowadzeniem* i *Rysem biograficznym autora*. Szczególnego waloru *Wspomnieniom* nadają zamieszczone zdjęcia autorów oraz osób i miejsc związanych z opisywanymi wydarzeniami. Pod względem wiarygodności natomiast niezwykle cenne zdają się być fotografie niektórych dokumentów. Co więcej, należy zastosować zabiegi edytorskie, w tym liczne przypisy wyjaśniające, znacznie ułatwiają czytelnikowi zrozumienie skomplikowanych nieraz wątków. W *Zakończeniu* zaś ks. J. Kapuściński zwrócił uwagę na naukowy wymiar niniejszej publikacji. Poza tym zamieszczona na końcu bibliografia załącznikowa, indeksy osób i nazw geograficznych oraz wykaz ilustracji jeszcze bardziej podnoszą walor książki jako opracowania naukowego. Wszystkie te dodatkowe opracowania Redaktorów zostały sporządzone według ogólnie przyjętych zasad metodologicznych i jako takie spełniają wymagania stawiane tego typu pracom. Jedynie warto by było zwrócić większą uwagę na pojawiające się w tekście głównym i przypisać błędy literowe, które jednak w żaden sposób nie obniżają jakości publikacji. Całość poprzedza przedmowa ówczesnego metropolity częstochowskiego abpa Stanisława Nowaka, a kończą streszczenia w języku polskim i niemieckim.

Wspomnienia wojenne 1939-1945 księży diecezji częstochowskiej są zatem przykładem opracowania historycznego o wyjątkowym znaczeniu dla historiografii regionalnej, historiografii drugiej wojny światowej i martyrologium polskiego duchowieństwa. Choć jest to książka w pełnym sensie tego słowa naukowa, zawiera relacje, które w przystępny sposób przedstawiają dramatyczne dzieje niektórych księży podczas okupacji hitlerowskiej. Należy ją zatem polecić nie tylko naukowcom, ale również wszystkim zainteresowanym poruszaną w niej tematyką, zarówno z punktu widzenia historii, jak i literatury. Adresatem jej powinni być szczególnie duchowni, by móc zapoznać się w opisie historycznych form duszpasterskich oraz opisie postaw i dramatów kapłańskich w chwilach próby. Ponadto książka ta jest pewnego rodzaju dowodem, że oprócz wielkich wydarzeń, opisywanych w podręcznikach i wielotomowych dziełach, historia rozgrywa się przede wszystkim na co dzień i dotyka człowieka jako takiego. Prezentowane *Wspomnienia* są dobrym świadectwem takiej właśnie historii.